

so na svojih poteh širili rokodelci, obrtniki in prodajalci. Šlo je za posebne vrste »marketinga«, saj so s pesnimi privabljali kupce. Prenašalci pesemskega izročila so bili tudi berači in invalidi. Ti so v zameno za darove in denar prepevali predvsem nabožne pesmi in molitve. Ta skupina ni prinašala kakšnih pesemskih in poetoloških novosti, ampak

se je opirala na tradicijsko izročilo. Precej pesemskega gradiva najrazličnejših socialnih skupin je zaradi priljubljenosti začelo ponarodevati in je postalo del ljudskega pesništva. Z natančno podprtimi dokazi o potujočih pevcih na Slovenskem je Marija Klobčar odprla (in zaprla) vprašanje o nosilcih ljudskega pesemskega izročila

in razširila razumevanje o ustvarjalcih, s tem pa razširila socialni krog ustvarjalcev pesmi, ki so s ponarodelostjo oz. s folklorizacijo dobile vlogo ljudskega izročila.

V slovenski slovstveni (pesemski) folkloristiki bo monografija Marije Klobčar zagotovo zapisana kot eno temeljnih del.

JELKA PIŠKURIĆ: »Bili nekoč so lepi časi«: Vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma.

Inštitut za novejšo zgodovino: Študijski center za narodno spravo (zbirka Razpoznavanja/Recognitions; 39), Ljubljana 2019, 423 str.

Monografija Jelke Piškurić *»Bili nekoč so lepi časi«: Vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma* je v metodološkem pogledu novost v slovenskem zgodovinopisju. Je prvi kompleksnejši poskus predstavitve vsakdanjega življenja v socializmu na podlagi ustne zgodovine, ki pomembno dopolnjuje podhranjene etnološke in antropološke raziskave tega obdobja.

Knjiga, naslovljena s citatom iz Agropove Himne mladosti, ki konotira

tudi sicer pogost pogled na preteklost, z domiselnimi naslovi poglavij in ilustrativnim fotografskim gradivom prikaže paleto odtenkov življenja v občini Ljubljana Vič-Rudnik. Avtorica sledi spremembam načina življenja tako v urbanem kot ruralnem delu občine in dinamiki procesov, ki so se iz mesta širili na podeželje.

V poglavju *Pristopi k razumevanju življenja v socializmu* je podan teoretski premislek o izboru ustnih virov kot osrednjih virov za razumevanje vsakdanjega življenja in delovanja posameznikov v času socializma. Kljub temu da je spominjanje vedno priklic zgodbe preteklosti v sedanost in kot tako zaznamovano s številnimi sodobnimi dejavniki, so ustni viri ključni za razumevanje vsakdanjega življenja ter analizo strategij in praks sogovornikov. Pričevanja sogovornikov avtorica uokvirja in vzporeja z diskurzi v občinskih glasilih, s statističnimi podatki in z ugotovitvami drugih študij obravnavanega obdobja.

Čas socializma, ki je še vedno prisoten tako v kolektivnem kot v individualnem spominu, vpliva tudi »na pozicioniranje posameznikov v današnjem času« (29). Zato se Jelka Piškurić v poglavju *Ne bom pozabil na stare čase* posveti dejavnikom, ki pomembno vplivajo na današnje spomine na

socialistično obdobje. Subjektivni in družinski spomin, predvsem izkušnja družine med drugo svetovno vojno, življenjske in ekonomske okoliščine pričevalcev, tako med odraščanjem kot med terensko raziskavo, ter generacijska pripadnost so tisti ključni dejavniki, s katerimi posameznik ubeseduje svoje spomine. Na spominska pričevanja vplivata tudi strinjanje s prevladujočim javnim diskurzom ali oporekanje temu, razmišljanje o socializmu je namreč pogosto vrednostno ali politično pogojeno, zato se tudi naracije sogovornikov gibljejo med dvema poloma, zavračanjem totalitarnega sistema in nostalgijo.

V poglavju *Ljubljana in okolica v času socializma* so na podlagi življenjskih zgodb in polstrukturiranih intervjujev s 34 pripadniki treh generacij, ki jih je avtorica poimenovala vojna generacija (do 1945), *baby boom* generacija (1946–1959) in *jeans* generacija (1960–1973), prikazane izstopajoče značilnosti posameznih povojnih desetletij. Avtorica ugotavlja, da so se kot najboljši »izkazali spomini pričevalcev, ki so bili rojeni med letoma 1945 in 1960« (364), saj se dobro spominjajo dinamike sprememb. Povojni obnovi je sledil »nov veter šestdesetih let«, ki so ga na začetku desetletja zaznamovali dvig življenjskega standar-

* Marjeta Pisk, dr. interkulturnih študijev, znanstvena sodelavka, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU; marjeta.pisk@zrc-sazu.si.

da v Ljubljani, na podeželju pa sredi ali konec desetletja. Poleg hitre rasti sosesk desetletje zaznamuje razcvet popularne kulture z glasbenimi festivali, s festivalom Slovenska popevka, širitev dostopnosti in vpliva radia in televizije, začetek širšega ukvarjanja s športom in turistične ponudbe. Na podeželju je bila velika težava infrastruktura, a tudi tu so se proti koncu desetletja začele kazati spremembe v preživljanju prostega časa, ljudje so postajali vse bolj mobilni. V podglavju Sedemdeseta v znamenju tovarišev in potrošnikov avtorica prikaže tako boljše življenje in povečano kupno moč zaradi dostopnosti posojil in obročnega odplačevanja – ob koncu desetletja je bilo npr. v ljubljanskih občinah registriranih dvakrat več avtomobilov kot na začetku desetletja – kot tudi stagnacijo razvojnih projektov zaradi nekonkurenčnega in tehnološko zastarelega gospodarstva in nizke storilnosti. Spreminjali se nista samo demografska slika (nuklearne družine, priseljenci, odseljivanje s podeželja) in izobrazbena struktura, pač pa tudi način preživljanja prostega časa; gledanje TV je npr. vplivalo na upad druženja s prijatelji in z znanci. Zanimiv je podatek, da so imeli v ljubljanskih občinah 92 telefonskih priključkov na 1.000 prebivalcev, v celotni Sloveniji pa le 34, kar kaže na specifičen položaj Ljubljane v modernizacijskih procesih. Podeželski del obravnavane občine se je še vedno spopadal z neustrezno komunalno infrastrukturo, s slabim električnim omrežjem, pomanjkanjem šol in vrtcev ter posledično s številnimi samoprispevki za odpravo tega primanjkljaja. Krizna osemdeseta leta so bila zaznamovana s (hiper)inflacijo, z omejitvami pri nakupih, s čakanjem v vrstah, z boni za nakup bencina pa tudi z dokončanjem monumentalnih projektov (Trg revolucije, Cankarjev dom, Pot spominov in tovarištva). Precejšnje spremembe so v življenju posameznikov in dinamiki skupnosti nastopile po uveljavitvi osebnega avtomobila kot glavnega prevoznega sredstva za prihod na delo, na spremembe je vplival

tudi nakup osebnih računalnikov in videokaset, družabno življenje mladih pa so zaznamovale podeželske diskoteke. Po opisu značilnosti posameznih desetletij se avtorica posveti dožemanju socialistične stvarnosti. Iz naracij sogovornikov so izstopali občutek, da je socializem omogočal večjo socialno varnost in enakopravnost, in spomini na kršenje človekovih pravic, onemogočanje svobode izražanja in zasebne iniciative (157). Če v analizi javnomnenjskih raziskav prevladujejo podobe visokega vrednotenja socialne varnosti in enakosti ter relativno veliko nezanimanje za politiko, pa se v osebnih spominih pojavljajo spomini na prijateljstva, druženje, ustvarjanje družine, relativno dober standard (po pomanjkanju povojnih let), lahka pot do zaposlitve, možnost izobraževanja. Po drugi strani pa se spomini dotikajo politične represije, ki je imela posledice za družinske člane žrtev, privilegijev določenega sloja prebivalstva, omejevanja svobode govora, veroizpovedi in zasebne iniciative ter občutka zaprtosti.

Avtorica zatem preide na posamezne topike, ki so najpomembnejše zaznamovale spomine ljudi. Delovno razmerje je pomenilo več kot le vsakomesečno plačo, omogočalo je še socialni turizem, dostop do posojila za gradnjo hiše ali nakup stanovanja, tudi notranje izobraževanje, česar nezaposleni niso bili deležni. Ljudje se kljub naraščajočim razlikam spominjajo predvsem enakosti med ljudmi, večina prebivalstva je imela podoben standard, občutek pa izdatno izhaja iz druženja in družabnega življenja zaposlenih (izleti, pikniki, letovanja ipd.). V poglavju Dežela, kjer srečen je delavski rod avtorica osvetli tudi težave pol delavcev pol kmetov, vpliv politike na zaposlovanje, saj so imela do začetka 60. let politična merila prednost pred strokovnimi, in obveznega članstva v sindikatih.

V pričevanjih so osrednje mesto zavzemale informacije o življenjskem standardu in potrošnji, kar avtorica predstavi v presečiščih poglavja Naš mali avto in druge dobrine. Omejitve na trgu so ljudje uspešno premagovali

tako z racioniranjem in s čakanjem v vrsti kot s kopičenjem zalog in pridelavo domače hrane. Splošna sta bila recikliranje in »naredi sam« proizvodnja oblačil in drugih potrebnih proizvodov. Avtorica v celotni monografiji spremlja pomen mreženja in socialnega kapitala kot dveh zelo pomembnih življenjskih strategij v socializmu, ob tem pa poudari, da nista vodila v korupcijo, kot se to pogosto razume v raziskavah (post) socializma. Omeni posebne ugodnosti za družine funkcionarjev in častnikov JLA, obenem pa prikaže, da so bile tudi te skupine diferencirane in so lahko le z varčevanjem in s skromnostjo prišle do zastavljenih ciljev. Med strategijami preigravanja sistema sta bila tudi plačevanje na čeke, saj se je zaradi visoke inflacije dejanska vrednost nakupa oz. storitve do unovčitve čeka že zmanjšala, ter nakupovanje v tujini, ki je bilo povezano tako s pomanjkanjem v domovini kot s hitro se razvijajočo potrošniško kulturo. Ljudje so ob pomanjkanju dobrin ali ob anomalijah v njihovi distribuciji iskali sive cone, tudi na črnem trgu, z delom na črno in s švercanjem. Omejitve so tako postale poligon za človeško iznajdljivost in so večinoma spodbujale solidarnost, mreženje in neformalna ekonomija pa sta zagotavljala socialni mir.

Poglavje Zidamo marljivo ponuja zgoštitev naracij o samogradnjah hiš kot najbolj zaželeni obliki urejanja stanovanjskega vprašanja, o (ne)dostopnosti družbenih in drugih stanovanj ter o stanovanjskih posojilih, ki so zaradi fiksne obrestne mere izgubljale svojo vrednost. Z obzorja svojega zanimanja pa avtorica ne izpusti niti soudeležbe prebivalstva pri gradnji javne infrastrukture.

Spomine sogovornikov na socialistično preteklost dopolnjujejo njihovi odzivi na spremenjene politične in gospodarske razmere. Avtorica v provokativno naslovljenem poglavju Kam s socialistično preteklostjo? povzame in interpretira spoznanja raziskave. Svet, ki so se ga spominjali sogovorniki, je bil zaznamovan s političnimi in z gospodarskimi omejitvami, bil pa je tudi

svet socialne varnosti in relativne enakosti. Ljudje so zaupali, da bodo javne institucije poskrbele za njihovo fizično in socialno varnost (360). Ljudje v politični sistem niso dvomili, dokler so bile njihove življenjske razmere dovolj dobre ali so v njem videli možnost napredka (250). Znotraj in na robu sistemskih možnosti so iskali načine za izboljšanje ekonomskega položaja, možnosti za dobro življenje. Analiza ni posvečena le življenjskim okoliščinam, temveč tudi motivacijam, strategijam in praksam, ki so jih posamezniki spre-

jemali za obvladovanje vsakdana in izboljšanje življenjskih razmer. Avtorica tako upošteva raznovrstne potenciale ljudi, da soustvarjajo družbo, v kateri živijo, izkoriščajo njene slabosti in se na račun anomalij šaljijo.

Posebna vrednost monografije je, da obravnava spremembe v Ljubljani, ki so se pozneje širile tudi v druge dele Slovenije, obenem pa zasleduje heterogenost in časovno dinamiko razvoja v mestnem in primestnem okolju. Avtorica se v monografiji uspešno izogiba pastem vrednotenja obdobja in

osredinjenja zgolj na enostranske vidike socializma, kot npr. poudarjanje pomanjkanja, posploševanje idr. Ves čas opozarja na povezanost spominov s socialno pozicioniranostjo izvorne družine sogovornikov v socialistični družbi ter na spreminjajočo se podobo in značilnosti socialistične družbe v posameznih desetletjih. Delo je zato s številnimi podatki in z izrisom osrednjih točk spominov na življenje v socializmu nadvse pomembna pridobitev v raziskavah vsakodnevnega življenja druge polovice 20. stoletja.

ANDREJ BRENCÉ: Vinogradništvo na ptujskem območju od pojava trtne uši konec 80. let 19. stoletja do leta 1991.

Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, Ptuj 2019, 144 str.

Območje v naslovu je večdesetletno delovišče Andreja Brenceta, kustosa etnologa v Pokrajinskem muzeju Ptuj Ormož, vinogradništvo pa gospodarska panoga *par excellence* tega območja. Brencetova monografija je obširna in dobro dokumentirana kronika vinogradništva v ključnem obdobju njego-

vega razvoja, to je, v obdobju sanacije po trtni uši v času Avstro-Ogrske in v obdobju postopnih modernizacij v 20. stoletju. Brencé je knjigo pripravljaval več let. Njegove članke o tej tematici zasledimo že v letih 2003 in 2017. Vmes se je posvečal zlasti pustnim šegam (glej monografijo *Fašenk za haloškimi vrtami*, Lancova vas 2018). Leta 2012 je postavil Stalno zbirko tradicionalnih pustnih mask. Med njegovim vodnjem muzeja v obdobju 2014–2015 je pod njegovo odgovornostjo nastal bogato opremljeni katalog monografskega značaja *Razkošje na podeželju: Pohišstvo v ptujskem gradu* (2014).

Obpravnavana monografija je sestavljena iz štirih razdelkov. V prvem je prikazan razvoj vinogradništva na slovenskem Štajerskem od pojava trtne uši do leta 1941, v drugem vinogradništvo od leta 1941 do 1991, v tretjem so prikazani načini obnove vinogradov, v četrtem pa kletarstvo. Vsi razdelki skupaj štejejo 14 poglavij.

Brencé v knjigi navaja 46 avtorskih publikacij, pregledal je 17 periodičnih regionalnih in lokalnih publikacij, od katerih je najdlje izhajal *Slovenski gospodar* (1879–1931), in v Zgodovinskem arhivu Ptuj našel 36 uporabnih arhivskih enot. Knjiga velikega formata je bogato ilustrirana. Fotografije, večinoma črno-bele, številnih avtorjev in iz različnih arhivov, so iz vseh obravnavanih obdobjev. Na notranji strani platnic je spredaj in zadaj dvostranska črno-bela fotografija, domnevno z začetka 20. stoletja, ki vsebuje vse atribute vinorodnih Haloz: gričevnat svet, viničarijo, trse, križ, klopotec in vinogradnika s sodom.

Poglavje o trtni uši in sanaciji po njej je lahko podlaga za primerjavo z istim obdobjem na drugih vinogradniških območjih današnje Slovenije. Štajerska vinorodna območja, zlasti Bizeljsko, so bila najuspešnejša v novem organiziranju vinogradništva po trtni uši in vzor drugim. Škoda, da primorska vinorodna območja, ki so po prvi svetovni vojni prišla pod Italijo, tega vzo-

* Naško Križnar, dr. etnologije, upokojeni znanstveni svetnik; nasko@zrc-sazu.si.